

## **ВІДМІННОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У МІСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ КИЄВА**

*А. Л. Мельничук, Л. О. Коковський*

**Вступ.** Розгляд особливостей трансформації території місця проживання, зміни її функцій, зокрема щодо перетворень у системі природокористування та стану навколишнього природного середовища стає дедалі актуальнішим [1; 4; 5 та ін.]. Відомо, що сприйняття людьми особливостей території проживання, її функцій, досить різне. Географічні дослідження сприйняття території та функціонування географічних об'єктів спрямовані на відображення розуміння населенням особливостей використання середовища проживання, і не тільки. На думку авторів, важливість виявлення особливостей сприйняття системи природокористування визначена завданням розкриття механізму прийняття рішення щодо її розбудови [2]. Такі дослідження, базуючись на відображенні особливостей сприйняття території, особливостей її використання людиною належать до сфери географічного пізнання [6], базуються на засадах особистісної географії, що дає можливість отримати суб'єктивні знання щодо об'єктивного світу і його перетворень [3].

Щодо вивчення системи природокористування, то перцепційне дослідження базується на виявленні особливостей сформованого типу господарської діяльності, на культурі природокористування і досвіді використання території та її багатств. Їх спадкоємно оберігає населення регіону, на їх основі формується образ рідного краю. Увага дослідника при цьому фокусується на виявленні та аналізі чинників, які впливають на формування уявлення про територію проживання, та специфіку природокористування у її межах. Це дає можливість послабити вплив сформованих стереотипів щодо предмету дослідження, оцінити системи природокористування з позицій її адекватності очікуванням людини відносно умов власного життя. Прогрес і спрямованість розбудови території проживання знаходить свій реальний прояв через актуалізацію сприйняття населенням території проживання.

Визначення особливостей сприйняття системи природокористування і його перетворення в межах міста Києва та міст, розташованих в його приміській зоні, визначено тим, що у Столичній агломерації фіксуються найбільш значимі трансформації системи природокористування в сучасний період. Тут формується активна громадська позиція щодо впливу людини на забезпечення відповідної якості середовища її проживання, прослідковуються відмінності у стані системи природокористування, в екоситуації та ставленні населення до них.

У приміській смузі обрано міста Бориспіль, Бровари, Вишневе й Вишгород. Це густо заселені території, в межах яких розвинуто індустріальне виробництво, зростає демопопуляційний потенціал, ведеться активне природокористування.

У той же час ці поселення мають різну кількість населення (Бровари і Бориспіль належать до середніх, а Вишневе й Вишгород – до малих міст), відносно відмінні віддалі від Києва, відмінні між собою господарські спеціалізації та середні рівні заробітних плат.

Головними напрямками цього дослідження визначено виявлення особливостей сприйняття системи природокористування у столиці та в містах її приміської зони їхніми мешканцями – і відмінностей у сприйнятті трансформації системи природокористування, її впливу на стан навколишнього природного середовища [9].

**Методи дослідження.** Одним із головних методів дослідження став *соціально-географічний метод*. Збір інформації здійснено шляхом масового опитування населення визначених міст.

Респондентам пропонувалося відповісти на 15 змістовно диференційованих питань, які дають можливість виявити сприйняття опитуваними особливостей природокористування та екостанів території проживання. Анкета була розроблена авторами на основі досвіду подібних досліджень в інших регіонах, а також із урахуванням специфіки розвитку столичного регіону та його приміської зони.

Загальну вибірку респондентів було поділено: 1 – за віком; 2 – за статтю; 3 – за видом зайнятості; 4 – за освітою; 5 – за ступенем інтегрованості в міську громаду.

Розгорнуті анкети складають два основні тематичні блоки. У них через відкриті запитання мають розкриватися уявлення респондента. Перший блок (запитання 1-5) – щодо сприйняття системи природокористування; другий блок (запитання 6-15) – щодо функцій, спеціалізації, основних видів господарської діяльності.

### 1. Вкажіть, будь ласка, населений пункт (населені пункти):

|                                                                |               |            |                 |
|----------------------------------------------------------------|---------------|------------|-----------------|
| Де Ви постійно мешкаєте нині ( <i>вказати, скільки років</i> ) | менше 5 років | 5-10 років | більше 10 років |
| Де Ви працюєте (працювали)                                     | Власне місто  | Інше місто |                 |
| Де Ви навчаєтесь (навчались)                                   |               |            |                 |
| Де Ви відпочиваєте (розважаєтесь)                              |               |            |                 |
| Де Ви робите покупки споживчих товарів                         |               |            |                 |

### 2. Чи можете Ви назвати населений пункт, у якому Ви постійно мешкаєте

|                             |  |
|-----------------------------|--|
| Промисловим центром         |  |
| Центром розваг і відпочинку |  |
| Транспортним вузлом         |  |
| Освітнім центром            |  |
| Науковим центром            |  |
| Культурним центром          |  |

**3. Визначте, як змінюється впродовж останніх 10-и років значення населеного пункту, де Ви мешкаєте, як:**

|                                | Посилюється | Залишається на постійному рівні | Знижується | Важко відповісти |
|--------------------------------|-------------|---------------------------------|------------|------------------|
| Місця для проживання населення |             |                                 |            |                  |
| Промислового центру            |             |                                 |            |                  |
| Центру розваг і відпочинку     |             |                                 |            |                  |
| Транспортного вузла            |             |                                 |            |                  |
| Освітнього центру              |             |                                 |            |                  |
| Наукового центру               |             |                                 |            |                  |
| Культурного центру             |             |                                 |            |                  |

**4. Визначте, які функції населеного пункту, у якому Ви постійно мешкаєте, варто посилити у майбутньому:**

|                                |  |
|--------------------------------|--|
| Місця для проживання населення |  |
| Промислового центру            |  |
| Центру розваг і відпочинку     |  |
| Транспортного вузла            |  |

**5. Назвіть нові об'єкти, що з'явилися у населеному пункті Вашого проживання впродовж останніх 5-и років:**

|     | Промислові підприємства | Підприємства торгівлі | Заклади відпочинку та розваг | Освітні заклади | Заклади культури |
|-----|-------------------------|-----------------------|------------------------------|-----------------|------------------|
| 1   |                         |                       |                              |                 |                  |
| 2   |                         |                       |                              |                 |                  |
| ... |                         |                       |                              |                 |                  |

У другому блоці – щодо сприйняття екоситуації у своєму місті, у тому числі по відношенню до інших міст (6 – 15) розкриваються уявлення респондента щодо екостану місця його проживання та його зміни. До цього блоку належать питання 6-14.

**6. Оцініть екоситуацію в населеному пункті, у якому Ви постійно мешкаєте, з точки зору якості окремих параметрів**

|                  | Дуже поганий | Поганий | Скоріше поганий | Задовільний | Скоріше хороший | Хороший | Дуже хороший |
|------------------|--------------|---------|-----------------|-------------|-----------------|---------|--------------|
| Стан повітря     |              |         |                 |             |                 |         |              |
| Стан питної води |              |         |                 |             |                 |         |              |
| Стан водойм      |              |         |                 |             |                 |         |              |
| Стан ґрунту      |              |         |                 |             |                 |         |              |

- 7. Визначте природні об'єкти на території населеного пункту, у якому Ви постійно мешкаєте, та оцініть їх екостан за 5-и бальною системою (де 5-цілком задовільний, 1-цілком незадовільний, 0 – важко відповісти)**

|     | Насадження<br>(парки, сквери, лісосмуги) |        | Водні об'єкти (ставки,<br>озера, водосховища,<br>струмки, джерела, річки) |        | Пам'ятки природи |        |
|-----|------------------------------------------|--------|---------------------------------------------------------------------------|--------|------------------|--------|
|     | Назва                                    | Оцінка | Назва                                                                     | Оцінка | Назва            | Оцінка |
| 1   |                                          |        |                                                                           |        |                  |        |
| 2   |                                          |        |                                                                           |        |                  |        |
| ... |                                          |        |                                                                           |        |                  |        |

- 8. Визначте, як саме змінювалась екоситуація в населеному пункті, у якому Ви постійно мешкаєте, впродовж останніх 5-и років:**

|                         | Погір-<br>шився | Скоріше<br>погір-<br>шився | Не<br>зміни-<br>вся | Скоріше<br>покра-<br>щився | Покра-<br>щився | Важко<br>відповісти |
|-------------------------|-----------------|----------------------------|---------------------|----------------------------|-----------------|---------------------|
| Стан повітря            |                 |                            |                     |                            |                 |                     |
| Стан питної води        |                 |                            |                     |                            |                 |                     |
| Стан поверхневих водойм |                 |                            |                     |                            |                 |                     |
| Стан ґрунту             |                 |                            |                     |                            |                 |                     |

- 9. Оцініть стан середовища населеного пункту, де Ви мешкаєте, у порівнянні з такими населеними пунктами:**

|              | Значно<br>гірше | Гірше | Скоріше<br>гірше | Не<br>знаю | Скоріше<br>краще | Краще | Значно<br>краще |
|--------------|-----------------|-------|------------------|------------|------------------|-------|-----------------|
| м. Бровари   |                 |       |                  |            |                  |       |                 |
| м. Бориспіль |                 |       |                  |            |                  |       |                 |
| м. Вишневе   |                 |       |                  |            |                  |       |                 |
| м. Вишгород  |                 |       |                  |            |                  |       |                 |
| м. Васильків |                 |       |                  |            |                  |       |                 |
| м. Бориспіль |                 |       |                  |            |                  |       |                 |

- 10. Визначте вірогідність того, що впродовж найближчого майбутнього екоситуація в населеному пункті, у якому Ви постійно мешкаєте (за 5-и бальною шкалою, де 5 – максимальна вірогідність)**

|                        |  |
|------------------------|--|
| Покращиться            |  |
| Істотно не зміниться   |  |
| Зазнає негативних змін |  |
| Деградує               |  |

**11. Визначте, наскільки кожна з перерахованих нижче екологічних проблем є актуальною для населеного пункту, де Ви постійно мешкаєте:**

|                                             | Дуже актуальна | Актуальна | Скоріше актуальна | Скоріше не актуальна | Не актуальна | Абсолютно не актуальна | Важко відповісти |
|---------------------------------------------|----------------|-----------|-------------------|----------------------|--------------|------------------------|------------------|
| Повітря, забруднене промисловими викидами   |                |           |                   |                      |              |                        |                  |
| Повітря, забруднене автомобільними викидами |                |           |                   |                      |              |                        |                  |
| Радіаційне забруднення території            |                |           |                   |                      |              |                        |                  |
| Виснаженість ґрунтів                        |                |           |                   |                      |              |                        |                  |
| Забрудненість водою                         |                |           |                   |                      |              |                        |                  |
| Незадовільний стан питної води              |                |           |                   |                      |              |                        |                  |
| Вирубування лісонасаджень                   |                |           |                   |                      |              |                        |                  |
| Забруднення вулиць побутовим сміттям        |                |           |                   |                      |              |                        |                  |
| Необлаштованість сміттєзвалищ               |                |           |                   |                      |              |                        |                  |

**12. Назвіть 5 основних екологічних проблем населеного пункту, у якому Ви постійно мешкаєте:**

|                                                     |
|-----------------------------------------------------|
| побутове сміття                                     |
| автомобільні скиди                                  |
| вирубування лісонасаджень та приватизування         |
| забруднення поверхневих вод                         |
| забруднення ґрунту                                  |
| необлаштованість сміттєзвалищ                       |
| забруднення лісопарків                              |
| забруднення питної води                             |
| неякісний стан доріг                                |
| спалювання пластикових відходів забруднення повітря |
| забруднення повітря автомобільними викидами         |
| Мало парків і зелені                                |
| переробний завод сміття псує повітря                |
| Злітаються птахи                                    |

**13. Визначте, наскільки Ви задоволені екоситуацією в населеному пункті, у якому Ви постійно мешкаєте, в цілому:**

- ☐ Повністю задоволений (а)
- ☐ Задоволений (а)
- ☐ Скоріше задоволений, ніж не задоволений (а)
- ☐ Скоріше не задоволений, ніж задоволений (а)
- ☐ Не задоволений
- ☐ Повністю не задоволений

**14. Як, на Вашу думку, впливає на стан здоров'я людини екоситуація в місці Вашого проживання:**

- ☐ Негативно
- ☐ Скоріше негативно, ніж позитивно
- ☐ Не впливає зовсім
- ☐ Скоріше позитивно, ніж негативно
- ☐ Позитивно

**15. Визначте вірогідність того, що названі населені пункти можуть увійти до меж адміністративних кордонів Києва упродовж 10 років (за 5-и бальною шкалою, де 5 – максимальна вірогідність):**

|              | так | ні |
|--------------|-----|----|
| м. Бориспіль |     |    |
| м. Бровари   |     |    |
| м. Вишгород  |     |    |
| м. Вишневе   |     |    |

Ще один соціо-географічний метод, застосований нами, належить до тих, що не так часто, але останнім часом застосовуються у географічних дослідженнях на пострадянському просторі [8]. Це *метод кейсів* – вивчення конкретних ситуацій (*Case method*). Застосування методу кейсів для оцінювання сприйняття трансформації системи природокористування та екоситуацій обрано через те, що об'єкт, який досліджується, має складний зміст і включає в себе безліч важкоконтрольованих динамічних зв'язків. Застосування цього методу дає можливість розглянути ключові особливості трансформації системи природокористування Столичного регіону на межі території великого міста та приміської території. Це здійснено на конкретному прикладі розв'язання однієї з найгостріших екологічних проблем – надмірного накопичення твердого побутового сміття. Звернення до методу кейсів дає можливість наочно показати рівень гостроти екосередовищної проблеми при зміні функції території та системи природокористування у конкретному випадку, безпосереднього враження людей, які постраждали внаслідок цих процесів.

Отримані результати зумовлюють різну спрямованість регіонального управління для перетворень системи природокористування у процесі функціонування великого міста. Аналіз конкретної ситуації дає можливість виявити модель розвитку території, з якою стає реальним вихід на мінімізацію загрози довкіллю та життю й діяльності мешканців конкретної території. Це можливість ефективнішої взаємодії території великого міста і його приміської зони, перспектива уникнення конфлікту між їхніми функціональними призначеннями.

Особлива визначеність методу конкретних ситуацій щодо вивчення їхнього простору й часу спрямована на розкриття змісту взаємодій у ході природокористування і змісту екостанів міської та приміської території. З'ясовують рівень сформованості громадської думки щодо цих процесів, ефективності управління ними та можливості громадського впливу на них.

Застосування методу, зокрема, пов'язане з його практичною спрямованістю, його результати можуть стати підставою для прийняття управлінських рішень щодо трансформації природокористування та забезпечення екобезпеки в межах конкретної території. Використання методу пов'язане з міждисциплінарним змістом дослідження, зі спрямуванням фокусу дослідження на ефективність сформованої системи природокористування та на екоситуації в межах переходу міської території в приміську [7].

Використання соціо-географічних методів дає можливість виявити рівень зацікавленості мешканців конкретного населеного пункту в межах території проблемного природокористування впливом проблемного об'єкта на стани навколишнього природного середовища – і з'ясувати наявність у мешканців їхнього власного бачення трансформації цього процесу, приведення його у відповідність із потребами людини.

Сучасні суспільствознавчо-географічні дослідження зазнають посиленої гуманізації. Одним із найважливіших елементів сприйняття мешканцями своєї території і є сприйняття ними процесу природокористування, його перетворень – і його впливу на навколишнє природне (тепер антропогенізоване) середовище.

**Результати дослідження такі.**

***Сприйняття особливостей природокористування в містах приміської зони Києва.*** У містах Борисполі, Броварах, Вишгороді та Вишневому було опитано 200 респондентів: 35 % молодь віком до 30 років, 17 % – особи пенсійного віку, 61 % опитаних респондентів – жінки. Вищу освіту серед респондентів мають – 42 %, 13 % – незакінчену вищу, 27 – середню технічну освіту, інші – середню. 34 % респондентів належали до висококваліфікованих робітників і службовців, 10 – зайняті підприємницькою діяльністю. Така структура загалом є репрезентативною щодо економічно активного населення досліджуваних населених пунктів.

Відповіді респондентів міст приміської зони Києва свідчать про значний його вплив на неї у контексті забезпечення його населення місцями прикладання праці, забезпечення товарами та послугами. Так ледь більшість респондентів – 95 % – зазначили що вони більше 10-и років постійно мешкають у місті, в якому проводилось опитування. У той самий

час, незалежно від віддалі до Києва й статусу міста лише близько 60 % респондентів працюють у власному місті, близько 20 % – в м. Києві. Освіта здобута респондентами переважно у Києві (60 % бориспільців, 56 % – вишнівців, 42 % – вишгородців, та 36 % – броварців). Близько 35 % респондентів відпочивають і розважаються у м. Києві (лише один респондент назвав місто свого проживання). 20 % респондентів здійснюють закупівлю споживчих товарів, крім власного міста, у столиці.

Дуже показовим є бачення респондентів специфіки природокористування у власному місті й господарських функцій, які йому притаманні. 100 % броварців, 70 % – бориспільців і 55 % – вишгородців бачать своє місто насамперед транспортним вузлом. Перевагу розвитку промисловості у власному місті надають лише вишнівців (65 %); тільки 20 % бориспольців визнають своє місто промисловим центром, 10 % – броварців і вишгородців. Це не відповідає реальній ситуації, але відображає зниження інтересу сучасних мешканців міст приміської зони до розвитку індустрії та робочих професій загалом. Показовою є також дуже висока увага респондентів до міст проживання як центрів культури (більше 50 % опитаних вишгородців і броварців), до того ж більше 30 % вишгородців та бориспільців бачать свій населений пункт центром розваг, а броварців – навіть близько 50 %; 30 % їх бачать Бровари центром освіти. Таким чином, констатуємо, що в уявленнях респондентів функції, які виконують міста їх проживання, мають таку конфігурацію:

*Бровари* – транспортний вузол і центр культури, розваг та освіти;

*Вишгород* – транспортний вузол і центр культури та розваг;

*Бориспіль* – транспортний вузол і центр розваг;

*Вишине* – промисловий і транспортний центр.

Різноманітність функцій, якими мешканці міст наділяють свої міста, гарантують перевагу у прив'язаності до свого міста там, де вдалось сформулювати у мешканців мультимодельну картину розвитку і його потенціалу. У цьому плані виразну перевагу у сприйнятті мають Бровари й Вишгород, де транспортні, логістичні функції посилені культурними та функціями соціального забезпечення. Уявлення про систему природокористування, пов'язану з функціональними особливостями власних міст, респонденти бачать, таким чином, у перетворенні міського простору з метою забезпечення транспортування товарів і перевезення пасажирів, формування складських комплексів, виробничої діяльності. При цьому вони забезпечені найповнішим переліком сучасних соціальних послуг.

Наступні питання спонукали респондентів виявити своє бачення щодо особливостей трансформації системи природокористування у своєму місті. Мешканці всіх міст вказують, що на їхню думку, за останні 10 років найбільше посилились функції їхніх населених пунктів як місць поселення і в них значно зросла кількість мешканців. Мешканці Борисполя, Броварів і Вишгорода відзначають для своїх міст ролі і транспортних вузлів, і центрів культури, розваг і відпочинку. При цьому бориспільці підкреслюють посилення значення свого



міста саме як транспортного вузла, а більшість респондентів двох інших міст вважають, що більше значення у їхніх містах набув розвиток закладів розваг і відпочинку.

Якщо мешканців цих міст турбує, що відбувається зниження промислового значення їх населених пунктів, то для мешканців м. Вишневого на рівні зі зростанням значення міста як транспортного центру зросло і його промислове значення. На відміну від більшості міст приміської зони м. Києва вишнівці незадоволені зниженням ролі міста як наукового, освітнього та культурного центру. Навіть як центр відпочинку та розваг місто Вишневе, на думку респондентів, за останні десять років зазнало втрат.

Респонденти із Борисполя з-поміж об'єктів, які з'явилися у їхньому місті, найчастіше згадували підприємства торгівлі, заклади розваг, ліцей, завод з переробки сміття.

Мешканці Броварів сприймають перетворення у місті через появу насамперед закладів торгівлі, відпочинку й розваг, а також через алюмінієвий та гумовий заводи, складські приміщення, філіали університетів, концерт-хол. Мешканці Вишгорода бачать перетворення території свого міста через утвердження, крім численних закладів торгівлі, місць розваг і відпочинку, через появу нових промислових підприємств ("Інтерполімеру", ПП "Карат", "Єврокорм" та ін.). Така ж роль освітніх закладів – ліцею, школи, дитячих садків, осередку культури – будинку культури. Також поза підприємствами культури, закладами розваг і відпочинку, на нові промислові підприємства й заклади освіти вказують мешканці м. Вишневого.

Таким чином, зміна уявлень про перетворення власного міста, його функцій відображає не стільки перетворення їх індустрії в напрямку зміни великих підприємств із значною зайнятістю, як мережу середніх і малих промислових підприємств. Вони гнучкіші виробники й конкурентоздатніші в економічних умовах, які склалися у регіоні. Треба підкреслити, що сучасних мешканців міст приміської зони столиці дедалі більше цікавить не індустріальна потужність власного міста, не його здатність створити нові робочі місця та зберегти за собою містоутворюючу спроможність, – а забезпеченість населення якісними комунальними послугами, освітніми та медичними. Вони хочуть бачити своє місто наповненим доступними та відповідними сучасним стандартам закладами харчування, відпочинку тощо.

Власне місто все більше сприймається як середовище проживання, підвищуються вимоги населення до стану системи забезпечення життя та діяльності населення, зокрема і до їх екостану. Місця прикладання праці все більше пов'язуються із логістичною і підприємницькою діяльністю, малим бізнесом, розвитком системи освіти й культури. Показовими щодо цього є відповіді респондентів, які відображають їх бачення функціональних змін власного міста у майбутньому. Посилена житлова забудова у цих містах призвела до омолодження населення міст, а разом із цим до формування нового бачення їх майбутнього.

У всіх без винятку досліджуваних містах респонденти пов'язують перетворення їхніх міських територій і функцій у напрямку розбудови

системи закладів у сфері розваг і відпочинку. Лише в м. Броварах респонденти бачать це завданням номер 2 майбутнього, надавши переваги подальшому освоєнню міста під житлову забудову. Їх підтримують і мешканці інших міст, вбачаючи важливість подальшої житлової забудови власних міст і визнаючи таку діяльність другою за завданням у системі майбутніх перетворень функцій і територій міста. Від 40 % до 50 % опитаних вважають за необхідне підвищити роль рідних міст як транспортних центрів, і дуже незначна частка респондентів пов'язує майбутні перетворення власних міст із їх подальшою індустріалізацією. Це 35 % броварців, 10 % – вишгородців і бориспільців, і лише 7 % – вишнівців.

Наступні питання опитування стосувались виявлення сприйняття респондентами стану навколишнього природного середовища в межах власного населеного пункту й особливостей його зміни останнім часом. Найкращий стан навколишнього природного середовища в межах свого населеного пункту бачать мешканці міста Вишгорода. Його респонденти визнають стани ґрунтів, питної води й повітря як сприятливі для життя та діяльності людини.

Думка опитаних розділилась 50 на 50 лише щодо стану водойм – від швидше поганого до швидше доброго. Це свідчить про прихованість основних екосередовищних загроз, низький інтерес і доступність до міждисциплінарної екологічної інформації. Це підтверджують і відповіді на наступні питання блоку.

Щодо респондентів інших міст, то в них стани навколишнього природного середовища дуже тривожні. Найзабрудненішими сприймаються водойми в межах населених пунктів і прилеглих до них територій. 90 % опитаних броварців визнають їхні екостани неприйнятними, 15 % – дуже поганими. Близько половини респондентів із інших міст в тому чи іншому ступені теж не задоволені станами водойм у міських межах.

У м. Броварах найбільшу турботу також викликає стан ґрунту й питної води, у м. Борисполі 51 % респондентів висловили незадоволення станом питної води. Надмірним забрудненням повітря, ґрунтів і низькою якістю питної води переймаються опитані з м. Вишневого. Можна зробити висновок, що внаслідок роботи транспорту, промислових підприємств, недоліків сформованої системи обслуговування населення й транзиту склалися такі екостани в містах приміської зони Києва, які не задовольняють їхніх мешканців.

Наступне питання стосувалося збереження та станів зелених насаджень, водних об'єктів і пам'яток природи. Загалом респонденти висловили задоволення наявністю зелених зон і водних об'єктів, які можуть бути використані для відпочинку. Їхні стани теж в основному задовольняють респондентів. Незадовільним 10 % – 20 % респондентів міст Броварів і Вишгорода визнали стани набережних, деяких озер і паркових зон.

Більшість опитаних із міст Борисполя, Вишгорода, Вишневого вважають, що екостани у їхніх містах за останні 5 років мало змінилися. При цьому 45 % опитаних з м. Вишневого та 20 % у м. Вишгороді вважають, що у їхньому

місті за цей час погіршився стан повітря, 25 % у м. Вишневому – якість питної воли. Якщо половина опитаних бориспільців вважають, що за останні 5 років екоситуація у їхньому місті практично не змінювалась, то інша половина, – що вона за всіма параметрами погіршилася.

Найгірша динаміка екоситуації характерна для міста Броварів. Це єдине місто із досліджуваних, де переважна більшість опитуваних вказала на це. Близько 90 % респондентів зазначають, що у місті погіршилися, насамперед, стани повітря та якість питної води.

Опитування щодо станів екоситуацій у порівнянні з іншими містами приміської зони Києва показало дві основні тенденції.

1. Респонденти мало знайомі із іншими аналізованими містами, їм складно порівняти екоситуації своїх міст із ситуаціями в інших містах.

2. В усіх населених пунктах, крім м. Борисполя, визнають, що екостан у місті їх проживання гірший, ніж у інших містах приміської зони Києва.

Респонденти з м. Борисполя переважно визначали екостани інших населених пунктів позитивно, при цьому 40 % опитаних надали перевагу екостану власного міста. Мешканці інших міст переконані у тому, що стани навколишнього природного середовища інших міст є значно кращими. Зокрема, мешканці Броварів вважають найкращим екостан м. Вишгорода, його мешканці – переконані, що найкращими є екостани міст Василькова та Вишневого. Мешканці Вишневого – навпаки, переконані, що екостани міст Василькова й Вишгорода є значно кращими, ніж у їхньому місті. Це свідчить, що увагу до екостанів і загроз їм людина приділяє насамперед щодо конкретної території власного проживання.

Якщо оцінки змін екостанів за минулі 5 років більшості респондентів з усіх міст є негативними, то у м. Вишгороді спостережено сподівання на те, що в умовах, коли істотно змінюється спрямованість і технологія природо-користування, у найближчі 5 років варто очікувати помітного покращення стану навколишнього природного середовища. І хоч 50 % опитаних у м. Вишгороді вважають, що екостан у їхньому місті істотно не зміниться, але ще 45 % переконані, що він покращиться.

Близька ситуація щодо сподівань на зміну екостану у власному місті через 5 років зафіксована у респондентів з м. Вишневого та м. Броварів. Із них 40 % не очікують істотних змін екостану свого міста, 30 % – переконані, що екостан покращиться, 20 %, – що погіршиться, а ще – 10 %, – що деградує. Найскептичніші щодо змін екоситуації у власному місті у найближчі роки – респонденти з м. Борисполя: із них 60 % не очікують щодо екостану міста істотних змін, 10 % – переконані, що екостан покращиться, 20 %, – що погіршиться. Це викликано низьким рівнем інтересу у місцевого керівництва до активної діяльності у сфері забезпечення екобезпеки співмешканців і низьким рівнем забезпечення інформацією у цій сфері для населення з одного боку й низьким рівнем активності громадських організацій і населення міст загалом щодо покращення екостанів міст – із іншого.

Ця теза підтверджується також аналізом відповідей на наступне запитання для респондентів. Підкреслюючи найактуальніші для власного населеного пункту екологічні проблеми, опитані з усіх населених пунктів вказують на необлаштованість сміттєзвалищ, забруднення вулиць побутовим сміттям, забруднення повітря автотранспортом і незадовільний стан питної води. Вирішення усіх цих проблем будь-якого середнього міста значною мірою потребує контролю з боку його громади та активної координуючої співпраці з місцевою владою, цільової пропаганди й загальної громадської активності.

Наступне питання потребувало конкретизації попереднього. Воно єдине відкрите в анкеті. Респонденти називали 5 основних екологічних проблем у своїх містах. Опитані з усіх міст у своїй більшості визначали їх як забруднення повітря автотранспортом, проблему сміття, низьку якість питної води, вирубку лісонасаджень і зниження рівня озеленення міста загалом, забруднення водойм. Між тим респонденти вказували й на специфічні проблеми свого міста – неефективність системи захисту населення від смороду з заводу із переробки сміття у м. Борисполі, засміченість довколишніх лісів у м. Броварах, забруднення повітря промисловими підприємствами та поширення безпритульних тварин на вулицях у м. Вишневому, недостатність паркових зон у м. Вишгороді. Знов наголосимо, що вирішення більшості із цих проблем повинно бути ініційованим і здійснюватись під контролем і за підтримки громадськості. У тому числі значущим тут є підвищення культурного рівня мешканців міст загалом та їхньої екологічної свідомості зокрема.

Визнаючи існування комплексу екологічних проблем у власних містах, їх гостроту й можливість подальшого загострення, опитані у відповідях на наступне запитання виявляли відстороненість від потреб їх вирішення та безтурботність. У місті Вишгороді лише два респонденти з 50-и визнали себе скоріше не задоволеними, ніж задоволеними екоситуацією у своєму місті. У містах Борисполі, Броварах, Вишневому лише 15 % респондентів вказали, що вони не задоволені станом екобезпеки свого міста, лише 2 особи – дуже не задоволені. А саме така незадоволеність формує громадську активність у сфері забезпечення екобезпеки, формує громадянську позицію та умови, які у розвинутих країнах є основною екобезпеки мешканців на локальному рівні.

При тому, що більшість респондентів визначились, що вони в основному задоволені екоситуацією у своєму місті, у відповіді на запитання, як впливає на здоров'я населення та ж екоситуація, близько 65 % респондентів із Борисполя та Вишневого, 45 % – із Броварів та 25 % з Вишгорода, зазначали, що – негативно. Такі оцінки респондентів свідчать, на нашу думку, про неготовність територіальних громад узяти на себе відповідальність за формування екологічно безпечних умов життя й діяльності мешканців, про низький рівень розвитку громадського руху загалом і взаємодії місцевих органів управління та громади міста, зокрема й щодо екоситуації в місті.

У відповідях респондентів на останнє запитання висловлено думку з приводу можливості адміністративного реформатування органів міського

управління у зв'язку з можливістю віднесення території їх міст до теренів столиці. Відповіді добре узгоджені з відповідями щодо екоситуацій у містах. Так, лише населення м. Вишгорода, яке найбільше з-поміж інших міст задоволене екоситуацією у своєму місті, висловило переконання, що найближчим часом територія їхнього міста не стане частиною столиці, та взагалі висловилося проти такої можливості. А респонденти з інших міст, у тому числі значно віддаленіших від столиці, визначили перспективу опинитися в межах столиці як дуже вірогідну і в основному не заперечували щодо цього. Зокрема, це свідчить про відірваність системи місцевого управління від громади, низький рівень взаємодії між ними.

Населення цих міст не готове взяти на себе відповідальність за розвиток свого міста. Зокрема щодо природокористування, екостанів, перетворення території – не володіє інструментами впливу на місцеву владу, не продукує ідей щодо життя міста та впровадження їх у життя. При цьому населення міст не задоволене діями місцевого управління щодо згаданих проблем і прагне перекласти відповідальність щодо цього на київську систему управління.

### ***Сприйняття особливостей природокористування в місті Києві.***

У Києві було опитано студентську молодь за складеною анкетною для порівняння з результатами, отриманими в містах, які розміщені в межах його приміської зони. На відміну від респондентів із міст приміської зони, опитані у столиці бачать Київ поліфункціональнішим з акцентом на освітній функції та на його ролі як центру розваг і відпочинку. Вони солідарні в тому, що впродовж останніх десяти років зросло значення Києва як міста, у якому збільшилась територія житлової забудови, як центру розваг і відпочинку. Відзначали зниження значення його промислового розвитку. Ці ж функції варто посилити у майбутньому. На відміну від містян із передмістя, кияни, відповідаючи на запитання, які об'єкти з'явилися за останні 5 років у столиці, поряд із закладами торгівлі, відпочинку, розваг (70 %), називають значну кількість закладів освіти і культури та промислові підприємства (по 10 % відповідно).

Набагато гіршими, ніж в опитаних у передмісті, бачаться киянам екоситуації в столиці. Ні за яким компонентом природи кияни не визначають задовільний рівень його стану. Особливо загрозливими вони визначають стани питної води і повітря. велику стурбованість також викликають стани поверхневих вод і ґрунтів. Значні відмінності простежуються у сприйнятті станів більшості об'єктів природи у місті Києві. Частину з них сприймають як зразкові щодо їх екостану, або близькі до цього. І тут же велику стурбованість викликають стани річки Дніпра, його приток, більшості озер.

Більшість опитаних киян відзначили, що екостани міських об'єктів природи за останні 5 років дуже погіршились. Особливо – у водойм, атмосферного повітря, в якості питної води.

Цікавою є думка респондентів з м. Києва щодо того, якими є екостани у столиці в порівнянні з містами її приміської зони. Екостан м. Броварів сприймається ними як значно гірший, ніж у столиці, меншою мірою – екостан м. Василькова. Інші міста сприймаються як сприятливіші в екосередовищ-

ному плані. При цьому, на відміну від містян передмістя, кияни сприймають як найкращий екостан не Вишгорода, а Борисполя.

Відмінною є думка київських респондентів і щодо вірогідності зміни екостанів у столиці та містах із її передмістя. Так, у Києві більшість із опитаних вважають, що екостани істотно погіршаться в найближчі роки, близько 40 % – що істотно не зміниться. Такі очікування вказують на те, що у столиці вищий рівень зацікавленості та обізнаності мешканців щодо екобезпеки в межах території проживання, ролі місцевого управління щодо активної діяльності у сфері її забезпечення. Одночасно з цим недооцінюється роль громадських організацій та населення міст у діяльності з покращення екостанів міст.

Найактуальнішими для столиці міждисциплінарними екологічними проблемами опитані бачать забруднення повітря автотранспортом і промисловими підприємствами, забруднення водойм. Не задовольняє їх якість питної води та необлаштованість сміттєзвалищ. Вирішення усіх цих проблем столиці значною мірою потребує координації зусиль громадських організацій та місцевої влади. Все ж констатуємо, що громадська активність у сфері діяльності з підвищення екобезпеки містян загалом на порядок вища, ніж у містах із приміської зони, зокрема щодо надання відповідної інформації для населення. Труднощі становлення громадянського суспільства в Україні зумовили те, що в Києві, як і у випадку з містами його приміської зони, 65 % опитаних відзначили: екоситуація в місті негативно впливає на стан здоров'я населення. При цьому близько 40 % респондентів задоволені екостаном довкілля у Києві.

Респонденти, опитані в Києві, вбачають високу вірогідність приєднання у найближчому майбутньому до території столиці м. Вишневого. Значна кількість із них (30 – 35 % опитаних) вбачають таку можливість і для міст Борисполя та Вишгорода. Малоймовірною визнають таку можливість для Броварів та особливо для Василькова.

***Полігон побутових відходів № 6 у селищі Пироговому та його вплив на екоситуацію прилеглої території.*** В результаті опитування автори статті виявили, що сприйняття екологічних проблем мешканцями Києва та міст приміської зони вирізняє як одну з головних проблему утилізації сміття. Було прийнято рішення детально вивчити ситуацію навколо одного з полігонів для будівельних відходів – № 6 – у Голосіївському районі Києва. Ця екоситуація має істотний негативний вплив на навколишнє природне середовище в межах столиці та її приміської зони. Об'єкт площею 35 га розташований біля виробленого кар'єру Корчуватського комбінату будівельних матеріалів. У 1992 р. на площі 6,8 га побудовано першу чергу полігону потужністю 617 тис. м<sup>3</sup>, а у 1995 році – другу чергу площею 2,5 га і потужністю 252 тис. м<sup>3</sup> будівельних відходів. Потужності полігону практично вичерпано. Існує перспектива задіяння третьої черги на площі 7,1 га потужністю 887 тис. м<sup>3</sup>, для чого вже підготовлено робочий проект.

Полігон розташований неподалік від житлової забудови, Голосіївського лісу, археологічного заповідника Китаїв, Національного музею народної архітектури та побуту України, інших значущих об'єктів столиці та її при-

міської зони. У пресі та Інтернет-просторі поширено інформацію про гострі загрози екосередовищу, які пов'язані з цим об'єктом.

Дослідження виконано в листопаді 2013 р. та було переважно соціогеографічним. Наголос було зроблено на сприйнятті мешканцями екоситуації та гостроти екосередовищних загроз. За словами мешканців розташованих поряд житлових будинків, після закриття полігону кілька десятиліть велась робота з консервації першої черги полігону. Значні зусилля і кошти були спрямовані на укріплення стін, відведення фільтрату. Проводилось також відселення населення, яке проживало поряд із полігоном у небезпечній зоні. Полігон був сформований із кількох шарів побутового сміття і відходів цегельного виробництва та відходів розробки кар'єрів, що перекривали один одного. Його основна частина закладена в колишніх кар'єрах уздовж вулиці Червонопрапорної, інша частина – на пагорбах за кар'єрами. Лише ця частина була обладнана системою утилізації фільтрату. За нашим спостереженнями виявлено, що система не працює, її обладнання частково зруйноване та іржавіє.

На місці нових кар'єрів було закладено другу чергу полігону, на якій відсутня система збору та переробки фільтрату. На думку опитаних жителів будинків, розташованих неподалік від полігону, будівельним сміттям при цьому перекрито досить значні товщі твердих побутових відходів. Місцеві мешканці стверджують, що тут продовжується накопичення твердого побутового сміття. Особливо тривожно, що цей кар'єр розташований у безпосередній близькості до житлової забудови та лісового масиву.

Місцеві жителі однакові в тому, що полігон несе високу небезпеку для навколишнього природного середовища та людини. 67-літня мешканка, яка живе поблизу першої черги полігону по вул. Заболотного, згадувала, що після початку використання кар'єрів під утилізацію сміття вода у криницях забруднилась, а потім і зовсім зникла. Оскільки насипи старого кар'єру піддаються зсувним процесам, а після сильного дощу на денній поверхні виникають потоки фільтрату, родину жінки влада обіцяла відселити ще двадцять років тому. 30-ти річна жінка, яка мешкає на вул. Червонопрапорній, згадує, як у її дитинстві на вулицю провели водогін, оскільки внаслідок формування кар'єрів під сміттям у колодязях зникла вода. Друга черга полігону відкрита у той час, як опитана була ще дитиною, над будинком, де вона жила. Останні роки сюди часто звозять сміття, особливо вночі. Жінку хвилює те, що з некритих машин сміття випадає та вкриває всю дорогу до полігону. Ще одну опитану, яка мешкає поблизу полігону, – 74-літню жінку – турбує те, що незаконне звезене на полігон сміття стає причиною пожеж на полігоні, які часто трапляються вночі під кінець місяця та на свята.

**Висновки.** В результаті виконаного дослідження було виявлено, що населення міст приміської зони столиці є києвоорієнтованим не лише щодо місця прикладання праці та отримання різноманітних послуг, але й щодо сприйняття екоситуацій, сформованості та спрямованості відповідної громадянської позиції. Спільним у сприйнятті населенням столиці й міст приміської території є перетворення функцій власних населених пунктів і послаблення індустрії як містоформуючого чинника, відповідного зростання ролі соціальної сфери, особливо в містах-супниках, і середовища, комфортного та екобезпечного для життя людини. Відмінним є

сприйняття ролі громади у вирішенні питань облаштування свого міста, у скерованості перетворень його території і як наслідок – і функцій території, у вирішенні найгостріших екологічних проблем. У містах приміської зони відповідальність за це покладена на владу. У столиці сформувалось переконання в потребі громадського контролю за цим процесом. Втім, готовність активно виявляти свою громадянську позицію у цих питаннях не представлено і тут. Респонденти не передбачають у найближчому майбутньому належної розбудови впливової громадської діяльності щодо перетворень у місті та забезпечення екобезпеки його містян навіть у столиці.

1. Bartosiewicz B., Pielesiak I. How to Measure Territorial Cohesion of a Metropolitan Area – Proposal of a Research Concept // Urban Regions as Engines of Development, T. Marszał (ed). Studia Regionalia KPZK PAN. – Vol. 31, Warszawa, 2011. – P. 65-75.
2. Brookfield H. On the environment as perceived // Progress in Geography. – 1969. – Vol. 1. – P. 51-80.
3. Lowenthal D. Geography, experience, and imagination: towards a geographical epistemology // Annals of the Association of American Geographers – 1961. – Vol. 51. – P. 241-260;
4. Mezentsev K., Klyujko T. Spatial Processes in Kyiv Metropolitan Region: Globalization or post-Soviet Transformation // Київський географічний щорічник. – 2013. – Вип. 8. С. 92-98.
5. Sassen, S. The Global City. Princeton, NJ: Princeton, 1991.
6. Wright J. K. Terrae incognitae: The place of the imagination in geography // Annals of the Association of American Geographers. – 1947. – Vol. 37, No. 1.
7. Мельничук А., Гнатюк О., Растворова М. Порівняльний аналіз регіональної ідентичності міста Запоріжжя, Вінниці та Києва // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: Зб. наук. пр. – Херсон, 2011.
8. Нефёдова Т. Г. Сельская Россия на перепутье. Географические очерки. – М.: Новое издательство, 2003.
9. Троцук И. В. Возможности метода кейс-стади в изучении социальных проблем села / И.В.Троцук // Вестник РУДН. Серия Социология. – 2007. – № 4. – С. 15-23.

### **Мельничук А.Л., Коковский Л.О. Отличия восприятия трансформаций системы природопользования в городской среде пригородной зоны Киева**

Возможность привлечения территориальной общины к определению направлений и ответственности за результаты преобразования системы природопользования во многом зависят от особенностей их восприятия. Описано видение жителями Киева и городов пригородной зоны приоритетных функций территории, ведущих к формированию комфортных и экобезопасных условий жизнедеятельности. Жители Киева, на противовес жителям городов пригородной зоны, считают, что важная роль в реализации этих преобразований лежит на территориальных общинах и общественном контроле.

*Ключевые слова:* город, пригородная зона, природопользование, трансформации.



***Melnychuk A.L., Kokovsky L.O. Differences of perception of natural resource management system transformations in the urban environment of Kyiv suburban area***

Possibility to involve the territorial community into the determination of the direction of natural resource management system transformation and sharing the responsibility for its results largely depends on the characteristics of perception. The article describes the vision of Kyiv residents and people living in its suburban cities on the desired functioning of territory, leading to comfortable and environmentally safe living conditions. The inhabitants of Kyiv, unlike residents of the suburbs, believe that territorial communities and public control should play an important role in the implementation of these transformations.

Keywords: city, suburban area, natural resource management, transformations.